

SPRZEDAŻ NA TERENIE POLSKI ODPUSTÓW W OBRONIE WYSPIY RODOS

Badania nad ruchem krucjatowym cieszą się nieprzerwanym zainteresowaniem badaczy od czasów renesansu¹. Z polskich historyków należy wymienić między innymi Romana Grodeckiego², Andrzeja F. Grabskiego³. W latach 90-tych powstało szereg studiów poświęconych tematyce krucjatowej. W przeważającej większości zajmowano się udziałem rycerstwa w krucjatach oraz planami organizacji wypraw krzyżowych⁴. Kwestii tej jest poświęcony zbiór artykułów będący pokłosiem sesji zorganizowanej w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Zielonej Górze w 1999 roku⁵. Udział krzyżowców z terenów Polski wyczerpująco przedstawił w licznych pracach Mikołaj Gładysz, a ostatnio podsumował dorobek w tej kwestii Jerzy Grygiel⁶. Osobno

¹ Zob. szerzej J. H a u z i ń s k i, *Od narracji zmitologizowanej do interpretacji semiotycznej. Piśmiennictwo o krucjatach w ujęciu źródłowym i historiograficznym*, „Słupskie Studia Historyczne”, 8(2000), s. 30-39.

² *Polska wobec idei wypraw krzyżowych*, „Przegląd Współczesny”, II(1923), t. VI, s. 103-116.

³ *Polska w opiniach obcych X-XIII w.*, Warszawa 1964; tenże, *Polska w opiniach Europy Zachodniej XIV-XV w.*, Warszawa 1968.

⁴ Ł. B u r k i e w i c z, *Podróż króla Cypru Piotra I z Lusignan po Europie w latach 1362-1365 i jego plany krucjatowe*, „Studia Historyczne”, L(2007), nr 1, s. 3-29; zob. też J. S m o ł u c h a, *Papiestwo a Polska w latach 1484-1526. Kontakty dyplomatyczne na tle zagrożenia tureckiego*, Kraków 1999.

⁵ *Rycerstwo Europy środkowo-wschodniej wobec idei krucjat*, red. W. P e l t z, J. D u d e k, Zielona Góra 2002; zob. M. S m o l i ń s k i, *Potencjalny udział oddziałów zachodniopomorskich w V krucjacie (1217?, 1219), świetle relacji krucjatowych Olivea z Paderbornu*, [w:] *Pomorze militarne XII-XXI wiek. Materiały z sesji naukowej zorganizowanej 27 listopada 2003 r. w Zamku Księżąt Pomorskich*, red. K. K o z ł o w s k i, E. R y m a r, Szczecin 2004, s. 175-201.

⁶ *W sprawie udziału polskiego księcia w II krucjacie jerozolimskiej (1147-1149)*, [w:] *Krzyżowcy, kronikarze, dyplomaci*, red. B. Ś l i w i ń s k i, Gdańsk-Koszalin 1997,

należy wymienić prace traktujące o recepcji idei wypraw krzyżowych na terenie państwa Zakonu Krzyżackiego⁷. Postanowienia średniowiecznych soborów powszechnych w sprawie organizacji wypraw krzyżowych przedstawił Jan Drabina⁸. Apele kierowane przez papieży w sprawie udziału Polski w krucjatach skierowanych do Ziemi Świętej omówiła Anna Kowalska⁹.

Tematyka odpustów jakie zyskiwali wierni po udzieleniu wsparcia szpitalnikom¹⁰ z wyspy Rodos walczących z Turkami jak dotąd nie

s. 33-53; tenże, *Udział Polski w V krucjacie lewantyńskiej (1217-1221)*, [w:] *Szlachta, starostowie, zaciężni*, red. B. Śliwiński, Gdańsk-Koszalin 1998, s. 63-83; tenże, *O zapomnianych polskich krzyżowcach – kilka uwag na marginesie wypraw jerozolimskich księcia Henryka Sandomierskiego i Jaksy z Miechowa*, [w:] *Książęta, urzędnicy, złoczyńcy*, red. B. Śliwiński, Gdańsk 1999, s. 45-65; tenże, *Zapomniani krzyżowcy. Polska wobec ruchu krucjatowego w XII-XIII wieku*, Warszawa 2002; J. Grygiel, *Jaksa z Miechowa i inni. Udział Polaków w ruchu krucjatowym*, [w:] *Ziemia Miechowska w dziejach Polski. Dziedzictwo i perspektywy. Symposium historyczno-kulturalne, 26 X 2006*, red. A. Waśko, Kraków 2006, s. 11-23; zob. też tenże, *Contra Bohemos – wokół problemu krucjat antyhusyckich w XV-wiecznej Europie*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne”, 126(1999), s. 59-75.

⁷ J. Trupinda, *Ideologia krucjatowa w kronice Piotra z Dusburga*, Gdańsk 1999; K. Kwiatkowski, *Wzorzec krucjaty „litewskiej” w piśmiennictwie kręgu zakonu krzyżackiego i jego przemiany w XIV wieku*, [w:] *Pierwsze polsko-czeskie forum młodych mediewistów. Materiały z konferencji naukowej Gniezno 27-29 września 2005 roku*, red. J. Dobosz, J. Kujawiński, M. Matla-Kozłowska, Poznań 2007, s. 243-271; J.M. Grzela, *Udział książąt śląska w rejsach krzyżackich na Litwę w XIV wieku*, „Rocznik Elbląski”, 18(2002), s. 67-95; zob. też J. Hauliński, *Reminiscencje duchowości krucjatowej na Kujawach i ziemi Dobrzyńskiej w późnym średniowieczu*, [w:] *Religijność na Kujawach i ziemi Dobrzyńskiej w czasach staropolskich*, red. A. Mietz, Włocławek 2003, s. 87-99.

⁸ *Wezwania średniowiecznych soborów powszechnych do wypraw krzyżowych do Palestyny*, [w:] *Religia a wojna i terroryzm*, red. J. Drabina, Kraków 2003, s. 87-107.

⁹ *Papieskie apele do Polski w sprawie pomocy dla Ziemi Świętej (XII-XIV w.)*, [w:] *Studia z dziejów średniowiecza i czasów nowożytnych*, red. S.M. Zajączkowski, Łódź 2000, s. 129-145.

¹⁰ Historycy koncentrowali swoją uwagę na procesie sprowadzenia joannitów do Polski oraz rozwojowi ich uposażenia, poniżej zamieszczono najnowsze prace traktujące o joannitach, w których znajdują się informacje o starszej literaturze przedmiotu. M. Starna wska, *Między Jerozolimą a Łukowem. Zakony krzyżowe na ziemiach polskich w średniowieczu*, Warszawa 1999; por. R. Heś, *Książka czy rycerze? Militar-na rola joannitów na Śląsku w średniowieczu*, [w:] *Klasztor w państwie średniowiecznym i nowożytnym*, red. M. Derwich, A. Pobóg-Lenartowicz, Wrocław-Opole-Warszawa 2005, s. 277-289; tenże, *Joannici na Śląsku w średniowieczu*,

budziła większego zainteresowania w polskiej historiografii¹¹, mimo, że od dawna zajmowała ona badaczy z Europy Zachodniej¹². Spośród przeszło 1539 zarejestrowanych dokumentów odpustowych z terenów Królestwa Polskiego zaledwie kilka spośród nich dotyczy tej kwestii¹³. Nadania te posiadają cechy wspólne pozwalające wyodrębnić je spośród innych dyplomów w których papież, biskupi, legaci zachęcali wiernych do wzięcia udziału w krucjatach.

Przed przedstawieniem wspomnianych dyplomów należy pokrótce scharakteryzować formularz dokumentu odpustowego nadawanego krzyżowcom oraz przemiany jakim podlegał. Mocą postanowień soborów powszechnych wierni, którzy zdecydowali się przyjąć krzyż, bądź wsparli finansowo krucjatę, otrzymywali odpust zupełny, ponadto podlegali w trakcie trwania wyprawy ochronie Stolicy Apostolskiej oraz zyskiwali szereg dalszych przywilejów¹⁴.

W XIII wieku do wiernych w Polsce wystosowane zostały liczne wezwania do udziału w wyprawach krzyżowych. Przykładowo 5 maja 1218 roku papież Honoriusz III zachęcał aby zamiast udawać się na krucjatę do Ziemi Świętej skoncentrować swe wysiłki na walce z Pru-

Kraków 2007, passim; M. Smoliński, *Joannici w polityce książąt polskich i pomorskich od połowy XII do pierwszego ćwierćwiecza XIV wieku*, Gdańsk 2008, s. 11-16.

¹¹ Zob. B. Stachoń, *Polityka Polski wobec Turcji i akcji antytureckiej w wieku XV do utraty Karii i Białogrodu (1484)*, Lwów 1930, s. 188-189.

¹² J.W. Clark, *A New Copy of Caxton's Indulgence*, „Speculum”, 1934, vol. 9, no 3, s. 301-303; zob. szerzej nadania odpustów krucjatowych dla wiernych wstępujących w szeregi szpitalników w XII-XIII wieku J. Bronstein, *Caring for the Sick or Dying for the Cross? The Granting of Crusade Indulgences to the Hospitallers*, [w:] *The Hospitallers, the Mediterranean and Europe. Festschrift for Anthony Luttrell*, ed. K. Borchardt, N. Jaspert, H.J. Nicholson, Ashgate 2007, s. 39-46.

¹³ W. Szymborski, *Odpusty w Polsce średniowiecznej*, Aneks – mps pracy doktorskiej obronionej w Instytucie Historii Uniwersytetu Jagiellońskiego.

¹⁴ *Dokumenty Soborów Powszechnych. Tekst grecki, łaciński, polski*, t. II (869-1312) Konstantynopol IV, Lateran I, Lateran II, Lateran III, Lateran IV, Lyon I, Lyon II, Vienne, układ i opracowanie A. Baron, H. Pietras, Kraków 2007, s. 125, 127, 206-207, 232, 233, 315-325, 378, 379, 382, 384, 385, 392, 393, 404, 405, 406, 407, 408-411; zob. szerzej N. Housley, *Indulgences for Crusading, 1417-1517*, [w:] *Promissory Notes on the Treasury of Merits. Indulgences in Late Medieval Europe*, ed. R.N. Swanson, Leiden-Boston 2006, s. 277-309; zob. też A.L. Bysted, *Indulgences, Satisfaction, and the Heart's Contrition in Twelfth-century Crusading Theology*, [w:] *Medieval History Writing and Crusading Ideology*, ed. T.M.S. Lehtonen, K.V. Jensen, J. Malkki, K. Ritari, Helsinki 2005, s. 85-94.

sami¹⁵. Natomiast Innocenty IV 17 lipca 1245 wzywał do wyprawy do Ziemi Świętej w zamian za co nadawał odpust zupełny¹⁶. Całkowite odpuszczenie grzechów uzyskiwały osoby, które odpowiedziały na wezwania papieży i wzięły udział w wyprawach organizowanych przeciwko cesarzom; Fryderykowi I jak to miało miejsce w 1187 roku¹⁷, Fryderykowi II w 1247 roku¹⁸, Konradowi synowi Fryderyka II w 1253 roku¹⁹, a także książętom – Bolesławowi śląskiemu w 1257²⁰.

¹⁵ *Preussisches Urkundenbuch. Politische Abtheilung*, bd 1, erste hälfte, nr 20, s. 14-15; *Vetera Monumenta Poloniae et Lithuaniae*, ed. A. Theiner, t. 1 ab Honorio PP. III usque ad Gregorium PP. XII 1217-1409, Romae 1860, nr 10, s. 4; *Codex diplomaticus Prussicus*, hrsg J. Voigt, bd 1, Königsberg 1836, nr 2, s. 3-4; *Regesten zur Schlesischen Geschichte bis zum Jahre 1250*, hrsg C. Grünhagen, *Codex Diplomaticus Silesiae*, bd 7 erster Thiel, Breslau 1884, nr 202, s. 123; *Preussische Regesten bis zum Ausgange des dreizehnten Jahrhunderts*, hrsg M. Perlbach, Königsberg 1876, nr 23, s. 8-9; *Regesta pontificum Romanorum inde ab a post Christum natum MCXCVIII ad a. MCCCIV*, ed. A. Potthast, t. I, Berolini 1874, nr 5773, s. 507; *Zbiór ogólny przywilejów i spominków mazowieckich*, zebrał, opracował i wydał J.K. Kochanowski, t. I obejmujący materiał do zgonu Konrada I, Warszawa 1919, nr 197, s. 188; *Codex Pomeraniae diplomaticus*, hrsg K.F.W. Haffelbach, J.G.L. Kosegarten, bd 1, Greiswald 1862, nr 115, s. 266-267.

¹⁶ Archiwum Prowincji Polskiej OO. Dominikanów w Krakowie, dok perg nr 52, 53; K. Kaczmarczyk, Katalog dyplomów pergaminowych konwentu krakowskiego w Archiwum OO. Dominikanów w Krakowie nr 1-531, z lat 1227-1894, mps Archiwum Prowincji Polskiej OO. Dominikanów w Krakowie, dypl nr 24, 25.

¹⁷ *Regesten zur Schlesischen Geschichte bis zum Jahre 1250*, nr 53, s. 50.

¹⁸ *Vetera Monumenta Poloniae et Lithuaniae*, t. I, nr 90, s. 44-45; *Regesten zur Schlesischen Geschichte bis zum Jahre 1250*, nr 653, s. 290; *Regesta pontificum Romanorum inde ab a post Christum natum MCXCVIII ad a. MCCCIV*, ed. A. Potthast, t. II, Berolini 1875, nr 12456, s. 1052.

¹⁹ *Bullarium Franciscanum Romanorum Pontificum Constitutiones, Epistolas, ac Diplomata continens Tribus Ordinibus Minorum, Clarissarum, et Poenitentium*, t. I ab Honorio III ad Innocentium III, Romae 1759, nr 463, s. 649; *Urkundenbuch des Bisthums Samland*, hrsg C.P. Woelky, H. Mendthal, heft 1, Leipzig 1891, nr 17, s. 5; *Preussische Regesten*, nr 406, s. 121; *Regesta pontificum Romanorum*, t. II, nr 14875, s. 1225; *Bullarium Franciscanum*, t. I, nr 464, s. 649; *Urkundenbuch des Bisthums Samland*, nr 18, s. 5; *Preussische Regesten*, nr 407, s. 121; *Regesta pontificum Romanorum*, t. II, nr 14878, s. 1225.

²⁰ *Bullarium Poloniae*, ed. I. Sułkowska-Kuraś, S. Kuraś, t. I 1000-1342, Romae 1982, nr 636, s. 121; *Regesten zur Schlesischen Geschichte*, bis zum Jahre 1280, hrsg C. Grünhagen, *Codex diplomaticus Silesiae*, bd 7 zweiter Thiel, Breslau 1875, nr 969, s. 65; Ioannis Dlugossii, *Annales seu Cronicae Incliti Regni Poloniae, Liber septimus, Liber octavus*, ed. S. Budkowa, I. Garbaciak, A. Kamiński,

W XV wieku taki odpust otrzymywali uczestnicy krucjat skierowanych przeciwko husytom²¹, królowi czeskiemu Jerzemu z Podiebradów z 1468 roku²².

W XIII wieku głosząc krucjatę posługiwano się formularzem, który zakładał udział osobisty w wyprawie, udzielenie wsparcia finansowego, osoby, których nie było stać mogły odbyć służbę przez jeden rok. Przy okazji przypominano również przywileje jakimi cieszyli się krzyżowcy będąc pod specjalną opieką ze strony Stolicy Apostolskiej²³.

S. Mikucki, I. Mitkowski, M. Plezia, C. Pieradzka, V. Semkiewicz-Zaremba, D. Turkowska, Varsaviae 1975, s. 111-112.

²¹ *Regesta Historico-Diplomatica Ordinis S. Mariae Theutonicorum 1198-1525*, hrsg E. Joachim, W. Hubatsch, pars II: *Regesta Privilegiorum Ordinis S. Mariae Theutonicorum. Regesten der Pergament-Urkunden aus der Zeit des Deutschen Ordens*, Gottingen 1948, nr 2026, s. 233; Biblioteka Polskiej Akademii Umiejętności i Polskiej Akademii Nauk (dalej Biblioteka PAU i PAN), Teki rzymskie, rkps 8472, s. 76-82.

²² Ogłosił ją Rudolf legat papieski przebywając we Wrocławiu. W dokumencie nadmienił, że czyni to z rozkazu papieża, przebywając w państwie Kazimierza Jagiellończyka na prośbę króla głoszenie krucjaty było wstrzymywane. Biblioteka PAU i PAN, rkps 8844, s. 105-106.

²³ Zob. 13 IX 1230 – *Vetera Monumenta Poloniae et Lithuaniae*, t. 1, nr 41, s. 20-21; O. Raynoldus, *Annales ecclesiastici ab anno MCXCVIII ubi desinit Cardinalis Baronius*, t. II, Lucae 1747, nr 23, s. 29; *Regesten zur Schlesischen Geschichte bis zum Jahre 1250*, nr 361, s. 181-182; *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae*, t. I 600-1253, ed. C. J. Erben, Praha 1855, nr 762, s. 357; *Preussische Regesten*, nr 92, s. 30-31; *Regesta pontificum Romanorum*, t. I, nr 8603, s. 738-739; *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae*, t. I 1200-1240, ed. A. Boczek, Olomucii 1839, nr 206, s. 225; 17 IX 1230 – *Regesten zur Schlesischen Geschichte bis zum Jahre 1250*, nr 363, s. 182; *Vetera Monumenta Poloniae et Lithuaniae*, t. 1, nr 42, s. 21 wydany jako 13 września a nie 17; *Codex diplomaticus Prussicus*, bd 1, nr 24, s. 22-24; *Codex Pomeraniae diplomaticus*, bd 1, nr 182, s. 416-418; *Preussische Regesten*, nr 93, s. 31; *Regesta Historico-Diplomatica*, nr 4232, s. 457; *Regesta pontificum Romanorum*, t. I, nr 607, s. 739; 22 II 1236 – *Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski obejmujący dokumenty tak już drukowane, jak dotąd nie ogłoszonej sięgające do roku 1400*, t. I zawiera nr 1-616 lata 984-1287, Poznań 1877, nr 185, s. 159-160; *Schlesisches Urkundenbuch*, bearbeitet von W. Irgang, bd 2 1231-1250, Wien-Köln-Graz 1977, nr 111, s. 75; *Regesten zur Schlesischen Geschichte bis zum Jahre 1250*, nr 481 b, s. 216; *Preussisches Urkundenbuch. Politische Abtheilung*, bd 1, erste hälfte, nr 123, s. 93-94; *Bullarium Ordinis Fratrum Praedicatorum sub auspiciis SS. D.N.D. Clementis XII pontificis maximii opera*, ed. A. Bremond OFP, t. I, Romae 1729, nr 145, s. 83-84 [adresowany do dominikanów przebywających w królestwie czeskim]; *Preussische Regesten*, nr 146, s. 46; *Regesta pontificum Romanorum*, t. I, nr 10101, s. 859.

Odpust można było zyskać nie tylko narażając życie w wyprawie. Wystarczyło wysłuchać kazania w którym, najczęściej ojcowie dominikanie, starali się zachęcić wiernych do udziału w wyprawach krzyżowych. Nie był to odpust zupełny a z reguły 20 bądź 40 dni²⁴. W XV wieku za wysłuchanie podobnych wezwań można było dostać łaski otrzymania już 100 dni²⁵. Wraz z pojawieniem się zagrożenia tureckiego apele kierowane do królów Polski o wzięcie udziału w wyprawie nasiliły się²⁶. Zaczęto również posługiwać się innymi wzorcami nadań odpustowych.

Pierwsze nadanie związane z obroną wyspy Rodos pochodzi z XIV wieku. Dnia 5 sierpnia 1323 roku papież Jan XXII nadał odpust zupełny za udzielenie pomocy w walkach w obronie wyspy Rodos. Henryk de Swin oraz Konrad de Crenen dwaj rycerze z diecezji wrocławskiej, którzy zdecydowali się zbrojnie wspomóc szpitalików rodyjskich w walkach z bluźniercami, zyskali szereg przywilejów. Spowiednik, którego mogli sobie wybrać, mógł odpuścić im wszystkie grzechy na łożu śmierci – tzw. *in articulo mortis*. Rycerze zyskali odpust równy temu jaki udzielany był wiernym, którzy walczyli z poganami w Ziemi Świętej, czyli odpust zupełny²⁷. Bulla papieska stanowiła połączenie dwóch kategorii dokumentów, odpustu udzielanego krzyżowcom oraz łaski papieskiej wybrania spowiednika z mocą udzielania rozgrzeszania. Jest to jedyna bulla z XIV wieku z terenów Królestwa Polskiego nadająca odpusty za wsparcie wyspy Rodos. Najprawdopodobniej zakon kawalerów maltańskich zaangażowany był w akcję głoszenia krucjaty, i dzięki ich działalności Henryk i Kon-

²⁴ Zob. przykładowo 1243 – *Preussisches Urkundenbuch. Politische Abtheilung*, bd 1, erste hälfte, nr 146, s. 111-112; *Vetera Monumenta Poloniae et Lithuaniae*, t. 1, nr 77, s. 37-38; *Bullarium Ordinis Fratrum Praedicatorum*, t. I, nr 14, s. 122 wydany pod datą 23 sierpnia tamże, nr 15, s. 123; *Schlesisches Urkundenbuch*, t. 2, nr 250, s. 150; *Bullarium Poloniae*, t. I, nr 382, s. 79; *Regesten zur Schlesischen Geschichte bis zum Jahre 1250*, nr 604, s. 269; *Regesta pontificum Romanorum*, t. II, nr 11136, s. 949; 23 IX 1243 – Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, BOZ sygn 30, s. 6, 36; Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Varia oddz. I, rkps sygn 57, nr 1, k. 1 r.; *Preussisches Urkundenbuch. Politische Abtheilung*, bd 1, erste hälfte, nr 146, s. 112; *Bullarium Ordinis Fratrum Praedicatorum*, t. I, nr 29, s. 124; *Bullarium Poloniae*, t. I, nr 383, s. 79; *Regesta pontificum Romanorum*, t. II, nr 11137, s. 949.

²⁵ Np. w 1431 Biblioteka PAU i PAN, Teki rzymskie, rkps 8472, s. 76-82.

²⁶ Zob. przypis nr 4 i 9.

²⁷ *Vetera Monumenta Poloniae et Lithuaniae*, t. 1, nr 268, s. 176.

rad zdecydowali się wyruszyć na wyprawę krzyżową. Zdaniem Marii Starnawskiej zakon już później nie angażował się w propagowanie krucjat w obronie Rodos²⁸.

Agresja turecka skierowana przeciwko szpitalnikom²⁹ spowodowała, że na przełomie lat 70 i 80-tych XV wieku na terenie Polski pojawili się kwestarze nadający indulgencje w zamian za ofiarę na rzecz obrony chrześcijaństwa na wyspie Rodos³⁰. W tej sprawie zwrócił się do króla Kazimierza Jagiellończyka papież Sykstus IV. Biskup Rzymu w bulli z dnia 21 października 1479 prosił monarchę aby wyraził on zgodą na głoszenie na terenie Królestwa Polski odpustów w zamian za wsparcie finansowe wyprawy na Rodos. W bulli papież informował władcę, że wierni, którzy spełnią warunki zawarte w bulli otrzymają odpust zupełny³¹.

Zapewne w związku z agresją turecką na wyspę z 1480 roku na teren Królestwa Polskiego został skierowany kolejny apel papieża Sykstusa IV. 18 października tegoż roku zwracał się do króla, możnych oraz dostojników Kościoła w Polsce aby wspomogli akcję głoszenia odpustów na rzecz szpitalników. Jednocześnie papież polecał im Piotra Antoniusza Benedykta oraz Marsyliusza Aleksandra de Fregano, którzy otrzymali polecenia głoszenia odpustów zupełnych na tym terenie, dla wiernych którzy finansowo wspomogli plany obrony Rodos³². Wysłannicy papiescy Piotr syn Jana de Camerino oraz Urban de Urbanis de Montesanto z polecenia arcybiskupa gnieźnieńskiego zostali uwięzieni, gdyż podejrzewał on, że bulle jakie ze sobą wieźli nie były autentyczne³³.

Szczęśliwie zachowały się ślady działalności kolektorów odpustowych na terenie Polski. Już w maju 1481 roku kolektorzy odpustowi

²⁸ M. Starnawska, *Między Jerozolimą a Łukowem*, s. 163; też, *Zarys dziejów joannitów na ziemiach polskich w średniowieczu*, [w:] *Zakon Maltański w Polsce*, red. S.K. Kuczyński, Warszawa 2000, s. 39.

²⁹ Zob. szerzej M. Sekuła, *Obrona Rodos w 1480 roku*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne”, 134(2007), s. 41-54.

³⁰ M. Starnawska, *Między Jerozolimą a Łukowem*, s. 164; też, *Zarys dziejów*, s. 39-40.

³¹ *Brevia Romanorum*, nr 60, s. 35-36.

³² *Brevia Romanorum*, nr 63, s. 38-39; *Vetera Monumenta Poloniae et Lithuaniae*, ed. A. Thener, t. 2 ab Ioanne PP. usque ad Pium PP. V 1410-1572, Romae 1861, nr 233, s. 214-215; *Index actorum saeculi XV ad respublicas Poloniae spectantium, quae quidem typis edita sunt exepis his*, ed. A. Lewicki, Cracoviae 1888, nr 4398, s. 498.

³³ *Vetera Monumenta Poloniae et Lithuaniae*, t. 2, nr 241, s. 219-220; B. Stachoń, *Polityka Polski*, s. 188-189.

działali w diecezji poznańskiej. Z 11 maja 1481 zachowała się informacja o obradach kapituły poznańskiej, która rozważała kwestię dopuszczenia wysłanników papieskich do głoszenia odpustów, które były już propagowane na terenie Prus³⁴. Ostatecznie przychyliła się do polecenia papieskiego i na terenie diecezji poznańskiej zbierano pieniądze oraz udzielano nadań indulgencyjnych³⁵. W z czerwca 1481 zachowały się ślady ich działalności w diecezji krakowskiej³⁶. Zbiórka trwała zapewne do 9 kwietnia 1482 roku, wówczas to kanonicy gnieźnieńscy zwrócili się do kapituły krakowskiej w sprawie dopuszczenia kolejnych kwestarzy odpustowych³⁷. Biskup krakowski poinformował ich jednakże że Ojciec Święty odwołał nadane uprzednio odpusty³⁸.

Prócz wspomnianych wyżej przekazów zachowały się wystawione przez papieskich posłańców nadania. Pierwsze sporządzone przez nich dokumenty odpustowe pochodzą z czerwca 1481 roku. W zbiorach przedwojennego Ossolineum znajdował się dokument wystawiony 6 czerwca 1481 roku w Krakowie. Piotr Antoni de Fregano jako komisarz miasta i wyspy św. Jana z Rodos nadawał mocą uprawnień udzielonych przez papieża Sykstusa IV szereg przywilejów duchowych. Beneficjentem ich była Agnieszka wdowa po Stanisławie Łęgu oraz jej córka Katarzyna z Krakowa. Panie otrzymały prawo wybrania spowiednika, który mógł na łożu śmierci odpuścić wszystkie grzechy, ponadto zyskiwały odpust zupełny. Interesujący był zapis umieszczony na odwrocie dyplomu – Katherine iubileus³⁹. Określenie tego nadania mianem jubileuszowego potwierdza lektura akt kapituł⁴⁰.

³⁴ *Acta Capitulum nec non Iudiciorum ecclesiasticorum selecta*, ed. B. Ulanowski, vol. I *Acta Capitulum Gnesnensis, Poznaniensis et Vladislaviensis (1408-1530)*, Kraków 1894, nr 693, s. 132; B. Stachoń, *Polityka Polski*, s. 189.

³⁵ *Acta Capitulum nec non Iudiciorum*, nr 703, s. 133.

³⁶ *Acta capitulum Cracoviensis et Plocensis selecta (1438-1523); (1438-1525)*, ed. B. Ulanowski, Archiwum Komisji Historycznej, t. 6, Kraków 1891, nr 241, s. 62-63; nr 243, s. 65; nr 244, s. 66; nr 245, s. 66.

³⁷ *Acta Capitulum nec non Iudiciorum*, nr 2243, s. 517; B. Stachoń, *Polityka Polski*, s. 189.

³⁸ *Acta capitulum Cracoviensis*, nr 246, s. 64; B. Stachoń, *Polityka Polski*, s. 189.

³⁹ F. Pohorecki, *Catalogus diplomatum Bibliothecae Instituti Ossoliniani nec non Bibliothecae Pawlikowianae inde ab anno 1227 usque ad annum 1505*, Leopoli 1937, nr 235, s. 80.

⁴⁰ *Acta Capitulum nec non Iudiciorum*, nr 693, s. 132; nr 703, s. 133; nr 2243, s. 62-63.

W Archiwum Prowincji Polskiej OO. Dominikanów w Krakowie jest przechowywany kolejny dokument wystawiony 13 czerwca 1481 roku przez Piotra de Fregano. Odbiorcami dyplomu był Bartłomiej wraz z małżonką Katarzyną de Skoczkowo. Otrzymali oni podobnie jak Agnieszka wdowa po Stanisławie prawo do wybrania spowiednika, który mógł być członkiem kleru świeckiego bądź zakonnikiem, który posiadał on te same uprawnieniami. Udzielony ponadto im został odpust zupełny. Omawiając ten dokument warto wspomnieć o jego formie gdyż była ona charakterystyczna dla podobnych nadań jakie zyskiwali wierni po wpłaceniu pieniędzy na planowaną wyprawę przeciwko Turkom. Dokument ten posiada ozdobny złożony inicjał, co wyróżnia go na tle pozostałych takich zabytków zachowanych w archiwach na terenie Polski i Ukrainy. Formularz tych dokumentów zakładał wyliczenie przywilejów jakie udzielano wiernym, na zakończeniu spisywano formułę absolucji. W tym przypadku dokument został spisany przez jednego pisarza⁴¹, inne podobne zabytki posiadały luki w formularzu na wpisanie imienia beneficjenta, oraz daty wystawienia dyplomu.

Niezwykle interesujący jest dokument, wystawiony przez Piotra de Fregano 30 czerwca 1481 roku. Tym razem odbiorcą nie był jeden z mieszczan a cały klasztor. Dokument został wydany w Sandomierzu dla Grzegorza przeora klasztoru cystersów w Koprzywnicy. Zakonnicy uzyskali przywilej wybrania spowiednika, oraz otrzymywali nadanie odpustu zupełnego⁴². Jest to jedyny przykład kiedy odbiorcami przywileju byli zakonnicy.

Najprawdopodobniej również z 1481 roku pochodzi dokument przechowywany w Archiwum Państwowym w Poznaniu, datowany na 31 lipca. Problemy z jego interpretacją są spowodowane tym, że jest on uszkodzony – został przecięty na pół. Z zachowanej części [lewa strona dyplomu] można wywnioskować, że Jan [Johannes de Cardona]

⁴¹ Archiwum Prowincji Polskiej OO. Dominikanów w Krakowie, dok perg nr 163; K. K a c z m a r c z y k, *Katalog dyplomów*, dypl, nr 175.

⁴² Archiwum Państwowe w Krakowie, dok perg nr 897; Pracownia Słownika Historyczno-Geograficznego województwa Małopolskiego w Średniowieczu Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk, *Materiały do Kodeksy Dyplomatycznego Małopolski*, tom 5, teczka P, odpis nr 37; Biblioteka PAU i PAN, rkps 3518, k. 358; *Katalog Archiwum Aktów Dawnych Miasta Krakowa*, t. I Dyplomy pergaminowe, Kraków 1907, nr 897, s. 235-236.

brat z klasztoru joannitów zlokalizowanego na wyspie Rodos w zamian za udzielenie wsparcia na przygotowywaną wyprawę przeciwko najeźdźcom, mocą uprawnień nadanych przez papieża udzielał przywileju wybrania spowiednika, który mógł udzielić rozgrzeszenia na łożu śmierci oraz nadawał odpust zupełny. Formularz tego dokumentu odpowiada wystawionym przez Piotra de Fregano świadectwom. Z tymi wszakże różnicami, że imię osoby, która zyskała przywileje zostało dopisane innym charakterem pisma, najprawdopodobniej brat Jan dysponował większą liczbą formularzy nadań, do których należało wpisać jedynie imię osoby, w tym przypadku był to niejaki Jan Nagal. Dyplom ten posiada bardziej rozbudowaną formułę, w stosunku do poprzednich, mocą której udzielano absencji od grzechów⁴³. Dalszych śladów przeprowadzonej akcji zbierania funduszy na obronę wyspy Rodos należy szukać w Gdańsku. Wśród zbioru inkunabułów znajduje się kolejny dokument wystawiony przez brata Jana de Cardona. Został on umieszczony na dolnej ochronnej karcie druku pt. *Postula super epistolas et evangelia*. Niestety także i w tym przypadku nie sposób ustalić dokładnej daty wystawienia⁴⁴.

Na obszarze Śląska w tym okresie działali kwestarze odpustowi⁴⁵. Świadczy o tym zachowany drukowany formularz nadający odpusty w zamian za udzielenie wsparcia joannitom rodyjskim. Dokument należy datować po 4 maja 1480 kiedy to papież Sykstus IV wydał stosowną bullę⁴⁶.

W 1481 roku na terenie Królestwa Polskiego w celu zebrania pieniędzy na obronę joannitów rodyjskich zostały ogłoszone odpusty w poszczególnych diecezjach. 5 lipca 1481 roku Zbigniew Oleśnicki bp wrocławski skierował list do rady miasta Gdańska, informując o ogłoszeniu w swej diecezji oraz na terenie całego Pomorza odpustu ustanowionego przez papieża. Biskup poinformował, że skrzynki na pieniądze odpustowe zostaną umieszczone w kościele NMP w Gdańsku, precyzując kto będzie odpowiedzialny za klucze do nich. Jeden z nich miał dzierżyć

⁴³ Archiwum Państwowe w Poznaniu, D 1.

⁴⁴ Biblioteka Gdańska Polskiej Akademii Nauk, Ink XV, 730; *Katalog inkunabułów Biblioteki Miejskiej w Gdańsku*, oprac. H. Jędrzejowska, M. Pelczarowa, Gdańsk 1954, nr 288, s. 101.

⁴⁵ M. Starnawska, *Między Jerozolimą a Łukowem*, s. 163-164.

⁴⁶ *Inkunabula quae in Bibliothecis Poloniae asservantur*, ed. A. Kawecka-Gryczowa, M. Bohonos, M. Spandowski, E. Szandorowska, t. II, Wratislaviae-Varsaviae-Cracoviae 1983, nr 5960, s. 48.

oficjał gdański, nad drugim pieczę mieli mieć gdańszczanie, trzecim rozporządzać miały osoby, które przywiozą listy od biskupa⁴⁷. Z całą pewnością akcja zbierania środków finansowych w celu zorganizowania obrony przed atakami tureckimi nie została zawężona jedynie do diecezji wrocławskiej, lecz objęła całe królestwo. Zapisy z akt kapituły płockiej potwierdzają, że na obszarze i tej diecezji zbierane były pieniądze na obronę wyspy Rodos⁴⁸. Papież Sykstus IV w 1481 roku niejednokrotnie powracał w bullach skierowanych do episkopatu polskiego, do sprawy pieniędzy zbieranych na obronę wyspy Rodos⁴⁹.

Innocenty VIII w bulli z 11 grudnia 1486 potwierdził wszystkie odpusty nadane przez Sykstusa IV osobom, które finansowo wspomogły obronę wyspy Rodos. Jednocześnie nadmieniał o pieniądzech zebranych na terenie diecezji krakowskiej, które winny zostać przekazane do kamery papieskiej⁵⁰.

Po roku 1481 wśród zarejestrowanych dyplomów odpustowych na terenie Królestwa Polski i Wielkiego Księstwa Litewskiego próżno szukać nadań związanych z obroną wyspy Rodos przed grożącym jej najazdem tureckim.

Formularz dokumentów wydawanych przez Piotra de Fregano aby zachęcić wiernych do obrony zakonu kawalerów maltańskich był następnie wykorzystywany gdy ogłaszano odpusty za sfinansowanie walk z Turkami i Tatarami. Wierni otrzymywali wówczas drukowany dyplom, na którym dopisywano jedynie ich imię oraz miejsce i rok wystawienia. Z terenów Polski zachowało się szereg takich zaświadczeń. 17 maja 1487 roku Bernard syn Jakuba ze Lwowa otrzymał prawo wyboru spowiednika oraz odpust zupełny⁵¹, 1 października 1489 roku Stanisław lektor dominikanin⁵², 19 stycznia 1490 Paweł de Watt⁵³. W zbiorze

⁴⁷ *Codex epistolaris saeculi decimi quinti*, ed. A. Lewicki, t. III, Kraków 1894, nr 297, s. 322-323.

⁴⁸ *Acta capitulorum Cracoviensis*, nr 468, s. 113.

⁴⁹ Wysłął do Królestwa Polski Gabriela Rangone odpowiedzialnego za przekazanie wspomnianych środków do kamery apostolskiej *Brevia Romanorum*, nr 67, s. 42-43; zob. też tamże, nr 68, s. 43-44; nr 78, s. 49-50; nr 79, s. 50.

⁵⁰ Biblioteka PAU i PAN, Teki rzymskie, rkps 8472, s. 343-346, 370.

⁵¹ Centralne Państwowe Archiwum Historyczne Ukrainy we Lwowie, fond 131, sprawa 241.

⁵² Archiwum Prowincji Polskiej OO. Dominikanów w Krakowie, dok perg nr 182; K. K a c z m a r c z y k, *Katalog dyplomów*, nr 195.

⁵³ *Regesta Historico-Diplomatica*, nr 3611, s. 399.

rze dokumentów pergaminowych Biblioteki Jagiellońskiej zachował się nie wypełniony formularz nadania odpustów za wsparcie wyprawy przeciwko Turkom, wydany przez Andrzeja bp. sufragana lwowskiego⁵⁴.

Do tego formularza sięgnięto również podczas akcji zbierania funduszy na rozbudowę bazylik św. Piotra w Rzymie, o czym świadczy dokument zachowany w zbiorach Archiwum Prowincji OO. Bernardynów w Krakowie wystawiony 22 maja 1511⁵⁵.

Zastanawiający jest fakt dlaczego wspomnianych zaświadczeń wystawionych przez komisarzy wyspy Rodos na terenie Polski zachowało się tak niewiele. Z całą pewnością ich akcja nie ograniczała się jedynie do terenów Krakowa, Poznania i Gdańska skąd pochodzi większość pism przez nich wydanych. Maria Starnawska wspomina, o akcji głoszenia odpustów w 1481 roku na terenie Śląska i Pomorza Zachodniego⁵⁶. Najprawdopodobniej część dokumentów wystawionych wówczas uległa zniszczeniu w czasie licznych wojen, które dotknęły nasz kraj. Na inne potencjalne rozwiązanie tego problemu naprowadza lektura artykułu Elżbieta Dąbrowskiej. Zwróciła ona uwagę, na zjawisko składania do grobów indulgencyjnych bulli papieskich⁵⁷. Być może dokumenty w sprawie wyspy Rodos zostały złożone pochowane wraz z ciałem, osób które starały się kupić sobie zbawienie.

Wiktor Szymborski – dr, asystent w Zakładzie Historii Oświaty i Kultury w Instytucie Historii Uniwersytetu Jagiellońskiego, w 2009 r. obronił doktorat dotyczący odpustów w Polsce średniowiecznej (prom. dr hab. Krzysztof Stopka).

⁵⁴ Biblioteka Jagiellońska, dypl 453.

⁵⁵ Archiwum Prowincji OO. Bernardynów w Krakowie, dok perg nr 13; H.E. Wycza w s k i, *Katalog Archiwum Prowincji OO. Bernardynów w Krakowie. Część I dokumenty*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, III(1961), nr 13, s. 44.

⁵⁶ M. S t a r n a w s k a, *Między Jerozolimą a Łukowem*, s. 163-164; też, *Zarys dziejów*, s. 39-40.

⁵⁷ E. D ą b r o w s k a, *Paszport do niebios – rozważania o mentalności ludzi średniowiecza*, [w:] E. D ą b r o w s k a, *Groby, relikwie i insygnia. Studia z dziejów mentalności średniowiecznej*, Warszawa 2008, s. 179-182.